

В. М. Владимиров,
д-р філол. наук

УДК 070.001.891.3

Принципи журналістики в світлі теорії розуміння

Стрімкий розвиток інтернет-технологій у сфері масової комунікації привів до суттєвих зрушень у її розумінні. Це ставить перед дослідниками вимогу переглянути основні теоретичні положення журналістикознавства в світлі нових суспільних реалій. Питання про принципи журналістики є, безумовно, одним із наріжних каменів її сучасної теорії. Які відбуваються трансформації у цій царині в останні роки – це питання розглядається у статті.

Ключові слова: принципи, журналістика, принципи журналістики, теорія розуміння.

Питання про принципи журналістики є водночас як одним з найважливіших у теорії масового спілкування, так і одним з найменш розроблених. Таке його становище обумовлене рядом обставин першорядної ваги. Звернення до принципів журналістики виводить нас на етичні виміри герменевтики, в глибини комунікативної практичної філософії, майже зовсім не досліджені, й змушує ставити питання про етику розуміння у журналістиці, тобто у масовому обсязі, «Я – Всі» зокрема.

Принципи будь-якої діяльності мають існувати раніше, ніж сама діяльність. Наприклад, спочатку було відкрито принцип розширення газів при нагріванні, а вже потім створено двигун внутрішнього згорання. Спочатку було винайдено принцип нового, періодичного поширення «ординарних та екстраординарних новин», а потім і внаслідок цього з'явилися часописи. Принципи є у всього, вони є завжди, і навіть відкидання принципів або принципова безпринципність також є принципом.

Хибно обрані принципи здатні приректи на невдачу найсвітліші прагнення. Яскравим принципом цього положення було бажання більшовиків у 1918 р. «залізною рукою загнати людство у щасливе майбуття».

Принципи людських стосунків, у тому числі й масової комунікації й масового спілкування, базуються на етиці. Демократизація, зміцнення інтерсуб'єктних відносин також зміцнюють етичні джерела принципів. Тому дослідження їх має співвідноситися з науковими розробками на теревах етики. Принципи можуть бути викладені у вигляді права, але далеко не завжди порушення принципів карається у такий спосіб. Закон охоплює лише частину принципів людського співіснування. Найгірша кара за порушення принципів – недосягнення визначеної мети.

На межі століть питання про принципи опинилося буквально на вістрі світової філософської думки.

Український філософ А. М. Єрмоленко робить надзвичайно цінне зауваження щодо того, що у 80–90-ті рр. особливо посилюється тенденція до етизації економічної теорії, соціології та філософії: «Незважаючи на глибоку кризу, яка спіткала етику з часів Маркса, Ніцше та Фройда, – пише Г.-М. Шьонгер-Манн у статті «Початок справедливості. Пост-модерні теорії політичного», – після програмної «Реабілітації практичної філософії» М. Ріделя у філософських дискусіях найчастіше йдеться про етику...» Етика переважає також і в працях більшості представників постмодерну (Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Дерріда, П. Козловського, В. Вельша та ін.); ціннісного консерватизму (Г.-К. Кальтенбрунера, В. Клюксена, Г. Люббе, Г. Шельські та ін.); американського комунітаризму (Б. Барбера, Р. Н. Белла та ін.); теологічної філософії Г. Кюнга та Р. Шпаеманна; в теорії науки О. Швеммера, Д. Ваттімо [1, 8]. Останнього А. Єрмоленко цитує: «Зважаючи на онтологічне безсилля буття, філософії не залишається нічого іншого, як знову присвятити себе етиці, аби за умов технічної доби таким чином ствердити примат етики, який вона посідала у Платона на зразок сонця, оскільки не можна нічого сказати в пізнанні про істинне буття без питання про благо та справедливість» [1, 8].

Е. Левінас, за оцінкою цього дослідника, йде ще далі, стверджуючи етику як першу філософію, яка передує питанню про буття в сенсі Платона [1, 8]. Спочатку принципи, а потім й внаслідок цього – буття як їх втілення, саме так ставлять питання деякі філософи.

Принципи визначаються положеннями етики, походять від цих положень, втілюють їх через їх

не дотримання. Зміна розуміння етичності об'язково змінює й принципи: замість «Не вкради» з'являється «Грабуй награвоване» – й змінюється весь хід життя, його мета й зміст.

Таким чином, існує потреба нових підходів до розуміння принципів як категорій етики. Вона набуває особливого значення за умов прояву зростаючої недостатності вже освоєних форм обґрунтування. Це пов'язано з кризою як релігійного, так і раціоналістичного світогляду, що вже являє свої симптоми у пострадянському просторі у вигляді переймання кризових явищ з розвинутих країн Америки й Європи, особливо молоддю.

А це значно посилює інтерес до них в контексті масової свідомості, зокрема масової комунікації й масового спілкування. Поява великої кількості видань, що не базуються на традиційних принципах «старої доброї» журналістики й відкидають їх – зокрема, «жовтих», еротичних, політично заангажованих тощо, – наполегливо вимагають більш детального з'ясування сучасного змісту принципів журналістики і взагалі етики, яка виходить на передній план соціального розвитку.

Проблематика ця перебуває на межі багатьох дисциплін – герменевтики й соціальної психології, теорії рішень і теорії вчинку, лінгвістики і філософії мовлення, економічної теорії й філософії права, політології і соціології, культурології та юриспруденції й багатьох інших.

Саме тому звернення до етики є помітним явищем у комунікативній філософії – за оцінкою А. Єрмоленка, одному з найвпливовіших напрямів сучасної західної практичної філософії, представниками якої є К.-О. Апель [2; 3; 4; 5; 6], Ю. Габермас [7; 8; 9; 10], Д. Бьюлер, В. Кульман, П. Ульріх, певною мірою В. Гьосле [11] та ін. «Комунікативна, чи дискурсивна, етика репрезентує собою методологічний поворот від класичної парадигми філософії свідомості до посткласичної парадигми філософії комунікації, відкриваючи шлях подолання «методичного соліпсизму» в обґрунтуванні етичних норм на основі принципу справедливості та досягнення взаєморозуміння. Важливість викладення основних положень цієї філософської парадигми пояснюється тим, що її представники в пошуках відповідей на сучасні питання не відкидають досягнення класичної філософії, а розвивають їх далі, збагачуючи здобутками філософії мовлення ХХ ст. У дискурсивній етиці набувають нового значення такі класичні етичні категорії, як: «відповідальність», «справедливість», «рефлексія», «зрілість» та «суверенність особистості», «обов'язок та сумління», отримуючи нове, інтерсуб'єктивне забарвлення. І це стосується не тільки дослідження комунікативного підґрунтя названих категорій, а й виявлення тут соціально-інституціональних детермінант, які уможливають формування цих

якостей в особистості. Комунікативна теорія прагне дати відповіді на головні питання сучасності, спрямовуючи свої зусилля на розв'язання як методологічних, так і практичних проблем» [1, 9].

У іншому місці цей автор висловлюється ще точніше: «Комунікативна філософія – це нова парадигма в історії філософії, яка прагне подолати вади як філософії буття, так і філософії свідомості» [1, 206].

І хоч, поглиблено висвітлюючи стан і напругами розвитку комунікативної практичної філософії, А. Єрмоленко ставить на перший план морально-етичні її підвалини і не приділяє належної уваги саме її «комунікативності», – зроблене ним дослідження просуває значно вперед усю справу розуміння принципів масового спілкування.

Йдеться саме про принципи масового обміну інформацією. Фрагментарність індивідуального розуміння, яка є причиною дискретності індивідуального знання, долається саме у масовій свідомості, й це дає нам право розглядати масове спілкування як простір масової верифікації – передостанній етап пізнання у такій його структурі:

- хаос – предмет розуміння;
- герменевтика – процес розуміння;
- журналістика – сфера масової верифікації того, що здається віднятим від хаосу й таким, що пройшло розуміння;
- практика, втілення як остання інстанція, де й відбувається визнання пізнаного істинним чи хибним.

Цитуючи Ч. Пірса, А. Єрмоленко зауважує: «Згода, яку можна було б досягти в необмеженій комунікативній спільності, і є гарантом об'єктивності й достеменності пізнання, що заступає кантівську ідею трансцендентальної “свідомості взагалі”. Вона діє як регулятивний принцип, який, як ідеал спільноти, найвищий критерій істинності визначає істинність порозуміння в реальній комунікативній спільності» [1, 34]. До цієї думки лишається додати, *по-перше*, що найвищим суддею усього процесу лишається не спільна думка спільності, а спільний висновок зі спільної ж практики; *по-друге*, ідеальним інструментом визначення істинності порозуміння є журналістика в тому разі, коли вона працює не як сфера масової комунікації (тобто управління, за М. Каганом), а як сфера масового спілкування.

Нагальну потребу вивести свідомість з індивідуальних тупиків у масовий простір вбачають нині особливо гостро саме у країнах, де етика індивідуалізму привела до найбільших практичних успіхів. При цьому не наголошується на перевагах масового спілкування, але й цей рух вже є значним поступом у порівнянні з заповіданою І. Кантом «чистою» раціоналістичністю

та свободою індивідуального розуму. А. Єрмоленко формулює цю думку так: «Йдеться про розпад традиційної для капіталістичного суспільства етики індивідуальної праці, приватної ініціативи й особистої відповідальності, і яких західні філософи, починаючи з праці М. Вебера "Протестантська етика та дух капіталізму", вбачають вихідний принцип та рушійну силу розвою західного суспільства» [1, 22]. Криза полягає в тому, що процес раціоналізації, визнавши людський розум як останню нормоутворювальну інстанцію, призвів до парадоксу раціоналізації, тобто «вивільнив сили, не підпорядковані ані людському розумові (індивіду. – В. В.), ані будь-яким гуманістичним нормам і цінностям» [1, 22].

Вихід з цієї парадоксальної ситуації самовідкидання індивідуального розуму знайшов у своїй герменевтиці Г.-Г. Гадамер, який повернув усю справу розуміння-як-буття від суб'єктивності до інтерсуб'єктивності: «Кант вказав на свободу як на загальний факт розуму. Коли він визнав свободу як загальний факт розуму, він показав, що без визнання розуму неможливо мислити людський практичний розум, а відтак – моральне й суспільне буття людини» [12, 137]. Однак Гадамер вперше переносить наголос саме на співрозмову, що П. Ріквор потім розгорнув і поглиблено дослідив у роботі «Герменевтика. Етика. Політика» [13].

Саме сфера спілкування, а найбільше масового спілкування, у напрямі до якого розвивається журналістика, надає можливості подолання парадоксу раціональності через подолання обмеженого, індивідуального розуміння.

Тому таким виключно важливим є нині питання про принципи такого спілкування.

Цю думку підтримують науковці-журналісти. Так, Д. С. Авраамов у книзі, присвяченій проблемам нашої професійної етики, наголошує: «Про особу можна вести мову лише постільки, поскільки індивід виконує той чи інший соціальний обов'язок та певним чином... ставиться до нього» [14, 19]. «Певним чином» ставитися до журналістики – це й значить визнавати ті чи інші її принципи. Взяті не у широкому філософському, а у вузькому професійному значенні, вони існують у іншому, але цілком конкретному контексті.

Принципи невіддільні від методів, вони вказують, як діяти журналісту, редактору за будь-яких обставин.

Вони невіддільні від мети. Саме мета визначає їх добір, наявність чи відсутність якихось складових у їхньому комплексі. Більше того, у принципах закладена майбутня мета дії. У обраних даними ЗМІ принципах всі майбутні рішення автора, редакції, спрямовані на досягнення мети, знаходяться у «згорнутому вигляді», як в зерняткові – майбутнє дерево з гілка-

ми, листями та плодами. Мета невіддільна в свою чергу від основних функцій та від місії журналістики. Так, взаємозумовлюючись, фундаментальні засади діяльності забезпечують системність ЗМІ у часі, просторі й способі дії.

Незмінно актуальним лишається запитання про зміст, який вкладається у певні принципи. Так, гуманізм завжди ставив за мету служіння справі прогресу, блага людства – але ним самим виправдовували й наймерзенніші дії «задля загальної користі» – спалювання єретиків на вогнищах, суди Лінча, масові репресії тощо.

Принципи журналістики є відбитком, окремим випадком принципів, на яких засноване дане суспільство. Преса соціально відповідальної моделі ґрунтується на цілком інших принципах, аніж преса тоталітарного суспільства. Триєдине «Самодержавство, православ'я, народність», змінене згодом на «Партійність, ідейність, народність» були відбитком тоталітарно побудованих суспільств. Вважалося, що серед них теж є принципи об'єктивності й гуманізму.

І тільки в демократичному суспільстві, у процесі становлення журналістики як сфери масового спілкування, вони поволі набувають реального змісту служіння не владі, а суспільству.

Об'єктивність і гуманізм, як універсальні принципи, охоплюють всі інші, які включені до них як їхні невіддільні частини. Нині, з набуттям досвіду функціонування преси нового типу, слід визначити, що тут є інша, вища, ступінь абстракції. Над цими двома принципами є один, єдиний, вищий: принцип нероздільної єдності та взаємозбагачення принципів об'єктивності й гуманізму.

Обидва вони рівноцінні, обидва зв'язані діалектично, співіснують у єдності. Зміцнення одного означає посилення іншого, і навпаки, відступ, хоч би й в деталях, у одному з них завдає шкоди всій журналістиці та суспільству в цілому. Так, репортаж з моргу з показом розрізаних трупів є об'єктивним, але антигуманним, і, навпаки, відмова певних ЗМІ від виконання функції соціальної критики й корекції нібито зміцнює гуманістичний бік її діяльності, але завдає шкоди об'єктивності й тому в широкому контексті є шкідливим для преси й суспільства.

Об'єктивність вимагає від журналіста гранично точно відображати життя у всьому його розмаїтті, складності. Цей принцип опинився під найбільшою загрозою у епоху стрімкого поширення інтернету та ринкових відносин у сфері ЗМІ, коли служіння прибутку стало витіснити служіння правді життя. Цей самий принцип є протилежним суб'єктивності та передбачає, що журналістика в цілому, працюючи з соціально значущою інформацією, приймає як основні правила дії:

- науковість, тобто сувору достеменність фактів, неспростовність висновків, логічність міркувань, істинність методології, системність уявлень про предмет вивчення тощо; інакше кажучи, журналістика бере від науки її теорію, її методи пошуку істини, її висновки;

- правдивість як неможливість для журналіста свідомо брехати, навмисне викривлювати факти або стверджувати те, в чому він не певен;

- діалектичність, тобто відображення життя у його розвитку, в реальній боротьбі протиріч та в їх єдності, у відкиданні старого, що віджило, та ствердженні нового, потрібного суспільству;

- історизм, який означає обов'язкове вивчення історії питання, коренів явищ або причин фактів, вимагає показувати предмет вивчення у його попередньому розвитку;

- прогностичність – розгортає попередній принцип у майбуття: історія предмета дає підстави для прогнозів про те, якими можуть бути результати факту, явища у майбутньому; сюди ж треба врахувати і вміння журналіста прогнозувати наслідки його виступу на масову аудиторію;

- достовірність та точність як складові принципу об'єктивності вимагають від журналіста використовувати в роботі інформацію, яка підтверджена особистими враженнями, документами або іншими авторитетними джерелами.

Гуманізм як принцип преси витікає з її основних соціальних функцій: сприяти розвитку соціального процесу. Шлях, притаманний пресі, органічний їй, – це шлях через свідомість, та саме це змушує журналістику слідувати таким основним правилам, як:

- відданість загальнолюдським цінностям на протилежність вузькій партійності (від *англ. part* – частина), класовості, елітарності тощо – відданість ідеям збереження миру, зміцнення здоров'я, зростання освіти, гармонійного поєднання технотронного прогресу та зростання добробуту з екологічною безпекою тощо;

- справедливість – одне з найбільших очікувань, що містяться у масовій свідомості по відношенню не лише до преси, а й до всіх структурних елементів системи соціального управління;

- відповідальність – один з основних принципів інтерсуб'єктних взаємовідносин взагалі й у сфері масової комунікації зокрема.

- демократизм – тобто верховенство волі народу в рішенні державних завдань, а також керівний принцип всього соціально-політичного життя, яким керується та який зміцнює демократична преса;

- народність – її розуміють як визнання ролі трудящих у розвитку прогресу, турбота про потреби простого люду, повагу до його традицій та опора на них у розвитку суспільної моралі;

- реалізм – як один з найважливіших творчих принципів мистецтва взагалі, в журналістиці виявляється цілком особливо, тут він є єдино можливий, адже журналістика віддана правді життя та абсолютно не терпить романтизму, сентименталізму, сюрреалізму тощо; це вимога об'єктивності та правдивості у мистецтві, яка, власне, й визначає його реалізм, органічно притаманні пресі;

- прогресивність протилежна реакційності та застою, стагнації; за цим принципом преса покликана бути противником усього, що віджило, застаріло, провідником усього, що народжується та є прогресивним, журналіст завжди є розвідником можливих шляхів прогресу;

- рівноправ'я усіх громадян, їх рівність у правах перед законом, обов'язки та відповідальність; воно не означає рівності, його розуміють як універсальний баланс між такими несумісними поняттями, як рівність та свобода;

- наслідування гуманістичних традицій, від античності й відродження, епохи Просвітительства до великих гуманістів XIX–XX ст.;

- використання гуманістичного потенціалу релігій, викладених у священних текстах, таких, як: заповіді Мойсея, Нагорна проповідь Христа, відповідні тексти Тори, Корана та ін.;

- етичність як складова частина принципу гуманізму не дозволяє журналістам виступати з позицій, що несумісні з нормами моралі;

- відповідальність як норма, що поєднує в собі риси й об'єктивності, й гуманізму, служить гарантом дотримання їх обох як через неможливість відступитися від норм законодавства, так і через власне «табу» на порушення норм професійної етики й загальнолюдської моралі.

Цікаво, що західна теоретична думка лишається байдужою до питання про принципи журналістики. Створювачі теорії функцій преси Г. Лассвелл та Р. Блюм, «співець» галактики телебачення М. МакЛюен, автор вдалого підручника з журналістики Д. МакКвейл, майстер збирати під однією палітуркою авторів актуальних наукових думок В. Шрамм та інші не залишили нам своїх поглядів з цього питання. Філософи ж дали тільки підґрунтя і для його вирішення: за порадами К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, А. Піпера (останній у книзі «*Etik und Moral*», 1985) слід чинити так, ніби ви оперуєте у ідеальній комунікативній спільноті. Й це повертає нас до біблійного заповіді: дій щодо інших так, як ти хотів би, щоб інші діяли щодо тебе.

Що ж до ідеальної комунікативної спільноти, її якісні параметри визначив В. Кульман у своїх імперативах або нормах, і вони не є такими вже складними:

- аргументуй раціонально;
- прагни розумного консенсусу;
- у тих випадках, коли твої інтереси можуть

зіткнутися з інтересами інших, дбай про розумну практичну згоду;

- намагайся робити внесок у ствердження таких відносин, які наближають реалізацію ідеальної комунікативної спільноти і дбають про те, щоб зберегти вже досягнуті існуючі умови можливої реалізації ідеальної комунікативної спільноти [1, 74].

В умовах сучасної української преси все це може нагадувати добрі побажання, однак не можна не визнати цілковиту справедливість такої постановки питання.

Викривлення, порушення власних принципів приводять пресу до самознищення: на місці правдивості виникає облудність, замість науковості – антинауковість, об'єктивності – суб'єктивності автора, замість гуманізму – проповідь насильства, егоїзму тощо. Часопис втрачає аудиторію, а потім і сам перестає існувати.

Навпаки, глибоке вивчення викладених вище принципів та непохитне слідування їм привертає увагу до видання, поширює його авторитет, збільшує аудиторію, допомагає пресі краще виконувати свої основні соціальні функції.

Йдучи далі шляхом цієї думки, дійдемо висновку, що принципи журналістики відкривають нам майбутнє через демонстрацію ідеального. А це дає в руки професіоналів інструментарій до справи наближення цього майбутнього, ідеального, до втілення його у сьогоденну практику через доволі простий, хоч і надзвичайно важкий для реалізації шлях, – визначення принципів та неухильного слідування ним.

1. *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999. – 488 с.

2. *Апель К.-О.* Ситуація людини як етична проблема // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999.

3. *Апель К.-О.* Етноетика та універсалістська макроетика: суперечність чи доповнювальність //

Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999.

4. *Апель К.-О.* Спрямування англо-американського «комунітаризму» в світлі дискурсивної етики // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999.

5. *Апель К.-О.* Дискурсивна етика як політична етика відповідальності у ситуації сучасного світу // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999.

6. *Апель К.-О.* Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999.

7. *Габермас Ю.* Єдність розуму в розмаїтті його голосів // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999.

8. *Габермас Ю.* Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999.

9. *Габермас Ю.* Мораль і моральність. Чи стосуються гегелівські заперечення Канта також і дискурсивної етики? // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999.

10. *Габермас Ю.* Про суб'єкта історії. Деякі міркування щодо хибних альтернатив // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999.

11. *Гьосле В.* Трансцендентальна прагматика як фіктивність інтерсуб'єктивності // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999.

12. *Gadamer H.-G.* J'zyk a rozumienie // *Uniwersalny wymiar hermeneutyki / Pod redakcja A.Przyl'bskiego.* – Poznan: Wyd-wo Fundacji Humaniora, 1997. – P. 133–150.

13. *Рикер П.* Герменевтика. Етика. Політика / П. Рикер. – М. : Academia, 1995.

14. *Авраамов Д. С.* Профессиональная этика журналиста: парадоксы развития, поиски, перспективы / Д. С. Авраамов. – М. : Мысль, 1991. – 253 с.

Подано до редакції 07. 06. 2013 р.

Vladymyrov Volodymyr. The principles of journalism in the context of the theory of understanding.

The onrush of Internet technologies in the field of mass communications has led to significant shifts in its understanding and causes to revise the basic theoretical principles of the theory of journalism in new social realities. The question of the principles of journalism is one of cornerstones of its modern theory. In the article it is discussed the kind of transformation which takes place in this area during the recent years.

Keywords: principles, journalism, journalism principles, theory of understanding.

Владимиров В. М. Принципы журналистики в свете теории понимания.

Стремительное развитие интернет-технологий в сфере массовой коммуникации привело к существенным сдвигам в ее понимании. Это ставит перед исследователями требование пересмотреть основные теоретические положения теории журналистики в свете новых общественных реалий. Вопрос о принципах журналистики является, безусловно, одним из краеугольных камней ее современной теории. Какие происходят трансформации в этой сфере в последние годы – этот вопрос рассматривается в статье.

Ключевые слова: принципы, журналистика, принципы журналистики, теория понимания.